

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Стаття присвячена викладу сучасних підходів до проблеми формування дитячої особистості у дошкільному віці. Обґрунтовується необхідність гуманізації процесу виховання дітей дошкільного віку, врахування законів психічного розвитку у формуванні передумов особистісного самовизначення дошкільників. На основі детального аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень обґрунтовується необхідність врахування унікальних можливостей дошкільного дитинства у формуванні базових якостей особистості. Розкрито психолого-педагогічні підходи до проблеми виховання ціннісного ставлення до себе у дітей дошкільного віку. Обґрунтовується необхідність інноваційного розвитку дошкільної освіти; розглядаються сучасні тенденції, пріоритети подальшого вдосконалення системи в умовах нововведень. Наведені приклади конкретних технологій, розрахованих на дітей 4-7 років. Розкрито організаційно-методичні засади оптимізації освітнього процесу у дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: становлення особистості, особистісне самовизначення, принцип розвитку, гуманізація процесу виховання, новації, інновації, стратегія.

FORMING OF THE VALUED ORIENTATIONS OF CHILD OF PRESCHOOL AGE IN THE CONDITIONS OF PUBLIC EDUCATION

The article is devoted to committing the up-to-date approaches to the problem of forming children personality at preschool age. The necessity of humanization of the process of upbringing preschool age children, taking into consideration the laws of psychological development in forming the preconditions of preschool children's personality self-identification are justified. On the basis of the detailed analysis of the up-to-date researches the necessity of considering the unique possibilities of preschool childhood in forming basic personality's qualities is justified. Psychological and pedagogical approaches to a problem of education of the valuable relation are opened.

The necessity of the preschool education innovative development is substantiated; modern tendencies; priorities of the system's further improvement in the terms of the innovations are examined. The examples of specific innovations designed for children 4-7 years. Revealed organizational and methodological basis of optimization of educational process in pre school.

Key words: formation personality, personality self-identification, principle of development, humanization of the process of upbringing, novelty, innovation, strategy.

Головним науковим положенням, на якому базується процес оновлення змісту дошкільної освіти України ХХІ ст., є визнання пріоритету розвитку особистості дитини, цінності й сенсу її буття.

Особистість є динамічною системою і знаходиться в стані безперервної зміни та розвитку. В процесі такого зростання дедалі більшого значення набувають її внутрішні рушійні сили, які дозволяють людині більш самостійно визначати задачі та напрямок власного розвитку. Система ціннісних орієнтацій особистості виступає в якості регулятора та механізму зростання людини, визначаючи форму

реалізації її намірів, намічених цілей, уподобань. Досягнутий рівень розвитку особистості поступово створює нове підґрунтя для розвитку та вдосконалення системи її ціннісних орієнтацій. Тому час дитинства виступає особливим виміром для розуміння сутнісної природи та умов формування цінностей кожного з нас.

Цінності представляють внутрішній світ особистості, будучи виразником стабільного, абсолютного, незмінного. Формуючись, як і потреби, в індивідуальному досвіді суб'єкта, особистісні цінності відбивають, однак, не стільки динамічні аспекти самого індивідуального досвіду, скільки інваріантні аспекти соціального та загальнолюдського досвіду, що привласнюється індивідом [10].

Ідея особистісного розвитку дитини декларується сучасними нормативними та програмовими документами у галузі дошкільної освіти – Законом України «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, чинними у дошкільній освіті програмами виховання, навчання та розвитку дітей. Серед основних напрямків розвитку дошкільної освіти визначено сприяння формуванню особистісної зрілості дитини, презентованої базовими якостями, оптимальною для віку моделлю провідної діяльності та основними формами її активності; відмову від жорсткої регламентації буття дошкільника та педагогічної діяльності вихователя; надання суб'єктам освітнього процесу права на відповідальне самовизначення. Тому сьогодні актуальним є широке коло питань, які стосуються стратегії організації життя дитини дошкільного віку у товаристві однолітків, де буде забезпечено право кожного на власний саморозвиток, розкриття потенційних здібностей у різних видах діяльності. Очевидною є потреба докорінної зміни ставлення педагога до своєї професійної діяльності, вибір ним ефективних, найбільш оптимальних технологій співпраці з дитиною, які ґрунтуються, перш за все, на врахуванні психологічних особливостей розвитку дошкільника. Сьогодні серед практиків поширеною є думка стосовно надмірної «психологізації» освітньої діяльності у закладах дошкільної освіти. Однак беззаперечним є той факт, що діяльність, співзвучна закономірностям психічного та особистісного зростання дитини дає набагато кращий результат, відкриваючи вже у дитячі роки перспективу майбутнього життя, формуючи ті базові якості особистості, які забезпечать дитині належний рівень розвитку різних складових особистісної компетенції, сформуують уявлення про себе, свій внутрішній світ, себе у світі [1].

Наші теоретичні, практичні твердження будуються на позиціях того, що цінність є особливим видом реальності, який пов'язаний не тільки з людиною, але і з об'єктивним світом. Цінність завжди є цінністю чогось (когось), і цінністю для когось. Цінність обов'язково виникає в процесі людської дії й осмислення, в процесі оцінки людиною людей, суспільства, ідей, предметів культури чи природи. Тому в процесі присвоєння дитиною цінностей є дуже важливим розвиток її здібностей мислити, розрізняти, зіставляти, узагальнювати.

Тому сучасні дослідники окресленої проблеми розглядають формування системи ціннісних орієнтацій дошкільника як процес формування психіки як цілісності, процес становлення емоцій, пізнавальних процесів, вольових якостей особистості дитини. Специфічною ознакою існування цінності є значущість.

Цінності відіграють визначальну роль у житті людей. Вони виконують функції орієнтирів, утворюють складний світ смислів і символів, становлять

основу індивідуальних і колективних поглядів, вчинків. У них є регулятивні та нормативні компоненти.

Ми аналізуємо ціннісні орієнтири дитини дошкільного віку із погляду тієї ролі, що виконують цінності як орієнтир та регулятор прояву особистісної активності. Здатність оцінювати об'єкти, тобто встановлювати їх цінність, пов'язана з утворенням у свідомості людини ціннісних уявлень. Тут постає проблема культури вибору цінностей, яка передбачає свободу. Вибір ґрунтується на розумі, реалізується через діяльність, що долає необхідність і розвивається на її засадах. Людині завжди важко здійснити вибір, адже це – відповідальність. Вибором просякнуті всі дії людини. Вибір розпочинається з дитинства і триває все життя.

Аналіз результатів сучасних психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування особистості дитини дозволив констатувати, що однією з провідних тенденцій розвитку освітньої ситуації сьогодення стає перехід до ціннісної парадигми (Г. О. Балл, М. В. Богуславський, М. Й. Боришевський, В. А. Караківський, Г. Б. Корнетов, З. І. Равкін, В. О. Сластьонін та ін.), в якій засвідчується підвищена увага до формування ціннісно-сислової сфери дитини. В.Е. Чудновський підкреслює, що формування ціннісної сфери – не якийсь визначений етап розвитку людини, цей процес перетворення ціннісних орієнтацій є «наскрізним», він «прокреслює» все життя людини від народження до глибокої старості, вступає у складну взаємодію з віковими особливостями і середовищними чинниками.

Аналіз сучасних зацікавлень науковців дає можливість констатувати, що серед освітньої громади посилюється науковий інтерес до проблематики філософії виховання особистості. Відомо, що філософія виховання насамперед відповідає на питання про те, якою повинна бути особистість, якими рисами вона повинна володіти, в якому напрямку треба вести її становлення. Філософія виховання також вирішує проблему ставлення людини до світу, до природи, до суспільства, до різноманітних людських спільнот, до інших людей, до самої себе. Цей науковий напрямок оцінює явища і процеси, які сприяють вихованню людини, визначає взаємодію між чинниками й умовами формування особистості [10]. Спрямування наших наукових пошуків відповідає сучасним тенденціям розвитку психолого-педагогічної науки з огляду на посилення уваги дослідників до проблем становлення творчої особистості, що здатна проявити та регулювати свою життєву активність на основі сутнісних ціннісних орієнтацій, вектор виміру яких – відповідність духовності та нормам моралі.

У сучасних наукових дослідженнях І. Д. Беха, О. Л. Кононко, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, Т. І. Поніманської та ін. зазначається, що становлення особистості в дошкільному віці не можна класифікувати як винятково зовні керований процес, оскільки це суперечить суті розвитку особистості як саморуху. Провідну роль відіграє власний саморозвиток дитини. Тому об'єктивно виникає потреба у новому типі педагогічного мислення, нових способах організації педагогічної взаємодії з дитиною. Реалізація виховного потенціалу освітнього процесу передбачає стимулювання творчої пізнавальної діяльності вихованців і педагога, виховання базових особистісних якостей.

Як зазначають психологи та педагоги, очікування суспільства пов'язані сьогодні насамперед з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Починати вирішення цих проблем потрібно з дошкільного дитинства,

оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення, формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка [1; 7]. Вченими та педагогами-практиками розробляються та апробуються нові освітні технології, співзвучні сучасним тенденціям у розвитку дошкільної освіти. Вони потребують більш детального вивчення та впровадження у педагогічну практику.

Метою статті є аналіз системи ціннісних орієнтирів розвитку та виховання дітей дошкільного віку в сім'ї та в умовах суспільного виховання; визначення психологічної характеристики та реального функціонування ціннісних орієнтацій дошкільника у системі взаємодії дитини з соціальним та предметним середовищем, а також визначення психолого-педагогічних умов і цілеспрямованого розвитку ціннісних орієнтацій як системоутворюючого психологічного надбання дитини та фактору забезпечення прояву регулюючої дії ціннісних орієнтацій у системі життєдіяльності дошкільників; аналіз сучасних особистісно орієнтованих педагогічних технологій і їх використання у процесі формування особистості дитини дошкільного віку.

Сьогодні визначає актуальними проблемами дошкільної освіти відродження найвищих духовних і моральних цінностей. Як засвідчує педагогічна практика, навчально-дисциплінарна педагогіка орієнтує дитину на зовнішні орієнтири та санкції у проявах власної поведінки. Результатом таких впливів є ззовні відповідна моральним нормам поведінка дитини. Однак внутрішні мотиви цих проявів далеко не завжди є гуманними. Нині акценти виховних впливів дедалі більше зміщуються на вирішення актуальної потреби гуманізації життя суспільства.

В умовах глобалізаційних змін на часі модернізація змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей і принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства. Тому головна мета національної дошкільної освіти сьогодні – створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, яка як інтегральна характеристика особистості уособлює цілісний підхід до дошкільника, його розвитку, виховання та навчання.

Це актуалізує науковий інтерес до психологічних проблем теорії і практики виховання дитини дошкільного віку, що зумовлено такими внутрішніми та зовнішніми чинниками: новим розумінням дитини як самодостатньої й неповторної унікальності, здатної до проектування і здійснення самої себе; поступовим формуванням гуманістичної свідомості суспільства на основі вищих цінностей людства; необхідністю уточнення сутності та взаємовпливу чинників «навчання» та «виховання» на етапі дошкільного дитинства; обґрунтуванням координаційної ролі психологічних знань про закономірності розвитку дитини, інтеграції й диференціації самих психологічних знань у галузі дитячої психології щодо всього комплексу гуманітарних знань; потребами інтеграції й водночас збереження національної самобутності суспільства; зміцненням теоретичних психологічних надбань із педагогічною практикою дошкільної освіти в умовах сучасного соціокультурного середовища.

Дослідження проблеми ціннісних орієнтирів пов'язане з вітчизняними концепціями «антропоцентризму», «внутрішньої природи дитини», «унікальності і самодостатності особистості», що були започатковані у вченні «філософії серця» Григорія Сковороди, розвинуті в наукових підходах

К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова, Б. Д. Грінченка, С. Ф. Русової та здобули подальше наукове обґрунтування та змістове наповнення в творчості наукових шкіл Г. С. Костюка, О. В. Запорожця, С. Д. Максименка. Продовження наукової традиції «філософії розвитку людини», що сприяє свідому відношенню до розуміння первинних завдань розвитку базисних людських здібностей на етапі дошкільного дитинства спирається на ґрунтовні наукові дослідження різних часів, що проводились співробітниками лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (В. К. Котирло, С. Є. Кулачківської, С. П. Тищенко, С. О. Ладивір, Т. О. Піроженко, О. О. Вовчик-Блакитної, І. І. Карабаєвої, Г. В. Гуменюк, К. В. Карасьової, Л. І. Солов'якової).

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій – споконвічна проблема як суспільства, так і кожної людини зокрема, є предметом вивчення багатьох наук про людину і суспільство, зокрема: соціології, психології, філософії і педагогіки. Саме зараз, у період національного відродження України, в умовах реформування системи освіти та виховання, проблема ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності та гостроти.

Будь-які цінності формуються і затверджуються в житті не випадково, а у прямій залежності від соціальних, політичних, економічних відносин у суспільстві, які певним чином впливають на розвиток системи освіти та виховання. Зміна умов життя і потреб суспільства та особистості спричиняє трансформацію цінностей. Дестабілізація суспільства і суперечливість життєвих ціннісних пріоритетів особливо яскраво відбивається на формуванні нинішнього покоління.

Майбутнє суспільства багато в чому залежить саме від того, з якими моральними ідеалами увійдуть в життя наші діти сьогодні. Становлення особистості, становлення ціннісних орієнтирів, формування і розвиток дитини у сучасному соціопросторі, обумовлені соціальними впливами, характером суспільства, в якому вона живе, атмосферою сім'ї, потенціалом батьків, світом її розваг, інтересів, звичаїв і традицій. Моральні норми засвоюються з дошкільного дитинства, беруть свій початок в атмосфері життя сім'ї, дитячого садка, дошкільця. Саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення, формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки; засвоюються моральні правила і норми.

Світ цінностей – це, перш за все, світ культури у широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильностей – тих оцінок, в яких відбивається міра духовного багатства людини. Кожне суспільство має свою певну систему моральних цінностей – принципів, норм і правил поведінки, тримання яких необхідне для його існування, функціонування та процвітання. Виховання має спиратися на дотримання норм і принципів, які регулюють взаємовідносини людей, їхню соціальну поведінку.

Цінності представляють внутрішній світ особистості, будучи виразником стабільних орієнтирів. Формуючись, як і потреби, в індивідуальному досвіді суб'єкта у взаємодії з оточуючим світом, особистісні цінності відбивають не стільки динамічні аспекти самого індивідуального досвіду, скільки інваріантні аспекти соціального та загальнолюдського досвіду, що привласнюється індивідом. У такий спосіб сам процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм, цінностей дає змогу йому успішно залучитися в життєдіяльність певного суспільства.

Процес становлення ціннісних орієнтацій дитини характеризує взаємно обумовлені сторони соціалізації та індивідуалізації розвитку людини. В сучасних умовах розвитку дитини дошкільного віку особливою вимогою освітніх впливів на дитину виступає узгодженість дій різних інституцій. Відсутність системних узгоджених дій дорослих у формуванні цінностей, пов'язаних із національною культурою, соціальною справедливістю, гуманністю як проявом лояльного відношення до людини, обумовлених особливостями нашої ментальності призводить до конфлікту цінностей і повному їхньому запереченню. Цінності зникають, залишаються лише мотиви. Дитина зупиняється в ситуації некерованої з боку свідомості поведінки. Порушується сам принцип її саморозвитку, коли в житті більш вагомого значення повинні набувати усвідомлення вчинків, дій, намірів. Саме тому великої актуальності в наш час набуває вивчення та закладення у свідомості дорослих (батьків, педагогів) ціннісних орієнтирів розвитку сучасної дитини-дошкільника, а також забезпечення умов для реального їх функціонування в життєдіяльності дошкільників.

Сьогодні психолого-педагогічна наука орієнтує дошкільну освіту саме на стимулювання активності дитини у власному самостворенні. Автори Базового компоненту дошкільної освіти, визнаючи сомоцінність дошкільного дитинства, пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення, пропагують новий, ціннісний підхід до дитини-дошкільника як свідомої особистості, компетентної у різних сферах власного життя, зі сформованою цілісною, реалістичною картиною світу, основами світогляду [1]. Свідоме ставлення до життя означає, що у 5-7 років дитина володіє знаннями, уміннями та необхідними базовими якостями для того, щоб чітко розуміти мету, мотиви, способи власної діяльності, здатна робити елементарне судження щодо результатів своїх дій.

Особистісно орієнтований підхід передбачає «олюднення», гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їх інтересам дитини, орієнтування на розкриття та розвиток її природних сутнісних сил. Важливо знати не лише те, чому він поводить себе добре чи погано, а й те, що спричиняє таку поведінку, яким цінностям дитина надає перевагу, від яких відмовляється і чому.

Освітня лінія Базового компонента дошкільної освіти «Особистість дитини» передбачає формування у дошкільника позитивного образу «Я», створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Основними показниками розвитку особистості дошкільника є сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка [1; 7].

Надаючи пріоритет соціально-моральному розвитку особистості, формуванню у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними, сучасна педагогічна наука заперечує нормативність із позиції формування адаптивних форм активності, які сприяють успішному пристосуванню, вихованню виконавця, утворенню стандартизованих форм свідомості та поведінки [8]. Використання готових зразків (правил, приписів, алгоритмів дій) знижує самостійність і пізнавальну активність дітей, які поступово звикають до відтворювальної активності, яка гарантує їм звичний і бажаний успіх без докладання значних власних зусиль.

Суспільні цінності, навіть найвищого гатунку, не можна нав'язати дошкільникові – їх треба узгодити з його індивідуальним досвідом, цінностями,

змістом внутрішнього життя. Дошкільне дитинство характеризується саме тим, що життєвий досвід формується на основі засвоєння загальноприйнятих норм і правил співжиття з іншими. Одним із важливих новоутворень дошкільного віку є елементарний образ світу, дитячий світогляд [7]. Якщо своєчасно не формувати світобачення малюка, не впливати на його змістові характеристики, не пропонувати прийнятні та зрозумілі малюкові ціннісні орієнтири, йому буде важко визначатися в житті, знаходити своє домірне місце. Тому, очевидно, потребує нових підходів, пошуку ефективних та оптимальних методів і прийомів організації процесу ознайомлення дошкільників з моральними нормами, а не повне заперечення цієї ідеї.

Розвиток особистості в дошкільному віці є процесом саморозкриття дитини. Становлення дошкільника як суб'єкта життєдіяльності розглядається в контексті ідеї гуманізації, пов'язане з модернізацією змісту першої ланки освіти, оновленням цілей і принципів її організації. Нові технології організації життя дитини в дошкільному закладі орієнтовані на відстежування вихователем процесу реалізації особистісного потенціалу кожної окремої дитини, формування в кожного міцного фундаменту загальнолюдських здібностей на рівні вікових закономірностей та індивідуальних можливостей особистості [4].

Через поняття «гуманізація» утверджують головне завдання виховної системи сім'ї та дитячого садка: послідовну орієнтацію на особистість дитини, на формування її індивідуальності, творчих можливостей, духовних потреб та інтересів, реальних оптимістичних життєвих планів, готовність свідомо вибирати ці плани, здатність відповідно до гуманістичних традицій соціального досвіду будувати навколишній світ і себе. Отже, гуманізація виховної системи означає, що в структурі її цілей перевагу має формування людини гуманної, духовної, внутрішньо орієнтованої особистості, яка може розпізнати «добро» і «зло» й оцінити з цих позицій свої вчинки та дії [6].

У процесі особистісного розвитку дошкільника важливого значення набувають внутрішні рушійні сили дитини, зокрема, система ціннісних орієнтацій. Вона виступає регулятором цього розвитку, дозволяє дошкільнику ініціювати власні види діяльності, самостійно та наполегливо досягати нових значущих цілей, керуючись засвоєними цінностями, відображаючи, таким чином, певний рівень суб'єктної активності дитини.

Змістом провідних ціннісних орієнтацій дитини виступають такі сфери існування людства як «Я», «Інші люди», «Оточуючий світ природи, техніки, мистецтва». Як доводять сучасні вчені Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір та ін., проведення діагностичної роботи з дітьми та найближчим соціальним оточенням у закладах дошкільної освіти та сім'ї, повинне передбачати аналіз цінностей у єдності їх структурних компонентів:

- когнітивного компоненту, що характеризує змістову наповненість, насиченість системи ціннісних орієнтирів дитини та складається з оцінних суджень, знань про оточуючу дійсність та самого себе;

- емоційного компоненту, що характеризує суб'єктивне, особистісне ставлення до предмету оцінювання в оточуючій природній та соціальній дійсності та виражається ступенем емоційної насиченості в оцінних судженнях, знаннях;

- діяльнісного компоненту, що характеризує ступінь включеності й насиченості оцінних суджень в реальній життєдіяльності дитини та аналізується

за ступенем сформованості регулятивних механізмів поведінки дитини в різних специфічно дитячих видах діяльності.

Аналізуючи процес формування «поля цінностей» старших дошкільників цими авторами, варто зазначити, що спостерігаються суттєві відмінності в утворенні структури цінностей термінальних (цінності-блага) та інструментальних (цінності-регламенти). Привласнення дитиною термінальних цінностей (сім'я, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, творчість, гроші) відбувається у процесі прояву її емоційного ставлення до соціально значимого ідеалу, поступовим формуванням уявлень про його образ, які дитина перевіряє у процесі спільної з однолітками діяльності. Уявлення про ідеал наповнюються не тільки змістом, а й виступають для дитини ціннісними орієнтирами її поведінки у процесі самостійної діяльності з дорослими та однолітками. Під час привласнення ціннісних орієнтирів дитина навчається регулювати свою поведінку відповідно до засвоєних цінностей.

Процес засвоєння термінальних та інструментальних цінностей у старшому дошкільному віці відбувається поетапно у єдності прояву їх когнітивного, емоційного, діяльнісного структурних компонентів.

Характеризуючи «поле цінностей» старших дошкільників у єдності їх структурних компонентів, зауважимо, що знана й значима для дитини цінність не завжди є достатньо дієвою для того, щоб виступити в якості орієнтира її поведінки і навпаки. Найбільш представленим у структурі термінальних ціннісних орієнтацій старших дошкільників виявився когнітивний компонент, в якому відображаються дитячі уявлення про зміст об'єктів, явищ чи якостей, які є цінними для них. Найкращу обізнаність діти показали, аналізуючи поняття «гроші», «здоров'я», «дружба». Також було визначено, що доволі знаючою для старших дошкільників інструментальною цінністю є «самостійність», що можна пояснити запитом суспільства щодо найшвидшого дорослішання та постійним закликом батьків: «Будь самостійним, бо тобі вже завтра до школи». Найменш знаними були інструментальні цінності: «наполегливість», «співпереживання», «допитливість», «творчість».

Друге місце за рівнем прояву в структурі ціннісних орієнтацій старших дошкільників посідає діяльнісний компонент, що демонструє міру втілення дитячих цінностей у життя та відображує рівень прояву їх регулятивних механізмів. Найбільш дієвими визначилися: інструментальні цінності – «цілеспрямованість», «впевненість»; термінальні цінності – «щастя», «дружба». Майже не задіяними дітьми залишилися такі цінності: термінальні – «краса мистецтва», «гроші», «краса техніки»; інструментальні – «сміливість».

Емоційний компонент, як найменш представлений в структурі ціннісних орієнтацій дітей, посідає останнє місце. Найбільш значимими цінностями, що відповідали потребам старших дошкільників, були: термінальні – «краса природи», «сім'я», «гроші»; інструментальні – «дружба». Найменшу прихильність серед дітей мали такі цінності: інструментальні – «співпереживання», «наполегливість», «впевненість», «цілеспрямованість» [10].

Уявлення про цінності знаходяться в постійному русі, крім зовнішніх чинників, на їх значущість впливають і внутрішні – ставлення людини, її оцінка затребуваності привласнення тієї чи іншої цінності в сучасному суспільстві. Крім того, сьогодні змінюються «еталонні» уявлення про дитинство.

Сучасна дитина занадто рано стикається зі світом дорослого життя. Дорослі відчують падіння моралі, зменшення значущості загальнолюдських цінностей та культурних надбань, засуджують такий стан речей. Проте на сьогодні відсутні чіткі механізми, які б допомогли захистити дитину від негативного впливу соціопростору, а тому особлива відповідальність за психологічне благополуччя дитини покладається на батьків.

Досліджуючи проблему гуманної поведінки дошкільників, Т. Поніманська зазначала, що сьогодні вона є однією із найбільш актуальних проблем морального виховання. Зростає значення самостійного регулювання поведінки людини на основі гуманістичних цінностей. Адже насправді моральною є людина свідомо гуманна, яка інакше не може діяти, незалежно від того, буде чи не буде винагороджений її вчинок. Звички гуманної поведінки формуються з дитинства, передусім у взаєминах із дорослими та однолітками. Формування ціннісних орієнтацій розглядається автором як прилучення дитини до загальнолюдських цінностей у процесі розвитку та виховання. Найкращий спосіб передачі дітям норм гуманної поведінки – створення сприятливої соціальної ситуації розвитку. Важливим чинником формування гармонійних взаємин дитини та дорослого є зміст спілкування. Це вимагає від вихователя гуманістичного світогляду, опанування відповідних педагогічних технологій, творчого підходу до дітей, урахування їх індивідуальних особливостей [8].

Особистісно орієнтовані освітні технології та їх використання у практиці роботи дошкільного навчального закладу забезпечують можливість реалізації означених вище проблем. Їх цінність ґрунтується на оптимальному врахуванні вікових психологічних можливостей дитини дошкільного віку та механізмів розвитку особистості. Більш детально розглянемо деякі із них.

Аналіз чинників гуманізації відносин дитини у процесі міжособистісної взаємодії зі світом людей, природи та предметного оточення, врахування вікових особливостей та закономірностей формування суб'єктних відносин з дітьми молодшого, середнього, старшого дошкільного віку, надав можливість обґрунтування нових моделей організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти.

Технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною (Технологія П³) розглядає спосіб здійснення освітньої діяльності на основі раціонального поділу на процедури та операції з їх подальшою координацією та вибором оптимальних засобів і методів виконання. Це керований процес із проєктованим результатом. Ця технологія органічно пов'язана зі змістом державних стандартів дошкільної освіти. На етапі впровадження у педагогічну практику ця технологія отримала назву «Радість розвитку» – радість розвитку всіх учасників освітнього процесу: дітей, батьків, педагогів, фахівців управління дошкільною освітою.

Технологія психолого-педагогічного проектування спрямована на створення умов повноцінного життя та життєдіяльності дитини. Її головне гасло – «У злагоді й радощах шукати добрі справи». Технологія П³ насичена традиціями ігрової культури, створює розвивальне середовище, завдяки якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу й усвідомлює себе в ньому, розвиваючись як свідомо істота. Як зазначають автори цієї технології (Т. Піроженко, С. Ладивір), значення та роль психолого-педагогічного проектування виховного процесу

зумовлені тим, що воно слугує єдиною ланкою між теорією та практикою виховання. Ця технологія базується на трьох основних позиціях:

1. Прийняти кожну дитину такою, якою вона є і полюбити її.

2. Підтримати кожного вихованця в труднощах адаптації і розвитку. Допомогти відчувати себе предметом зацікавленості та симпатії. Дати змогу пізнати насолоду спільної радості й прикросців, співзвучності та співпереживання.

3. Пізнати сильні та слабкі сторони кожного вихованця, базуючись на знаннях про їх вікові та індивідуальні особливості.

Ця технологія дає дитині змогу стати суб'єктом (активним учасником) навчально-виховного процесу, а отже, і власного розвитку; сприяє створенню таких психолого-педагогічних умов, за яких спокійна, розкомплексована дитина прагне в чомусь виявити себе з кращого боку; враховує дитячі інтереси та потреби, їх досвід і рівень знань, умінь та навичок у різних видах діяльності.

Пропонована технологія містить цілий спектр орієнтованих форм взаємодії з дітьми: дослідницький фартух, стіл довідок, скринька сюрпризів (чи відкриттів), «спільнота допитливих», крісло оповідача (казкаря), піраміда запитань, тренінги з розвитку навичок, гра в парах «зашифруй – відгадай», приймний сюрприз, «детектив», доручення на завтра, умисні помилки вихователя, зміна статусу вихователя на роль дитини та ін. Послідовно впроваджуючи етапи технології психолого-педагогічного проектування, педагог має можливість залучити дитину до самостворення, саморозвитку своєї особистості [6].

Технологія особистісно орієнтованої дошкільної освіти дітей трьох – п'яти років за програмою «Крок за кроком» розглядає особистісний підхід як методологічний інструментарій, який здатний забезпечити дитині гармонійний розвиток в умовах чинної освітньої системи. Особистісно орієнтована освіта передбачає співпрацю, яка не лише зовні, а й за внутрішнім змістом передбачає взаємодію, саморозвиток суб'єктів навчального процесу. Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти (І. Якиманська). Ця технологія дедалі активніше впроваджується й у дошкільну практику.

Розглядаючи технологічний аспект проблеми виховання людяності у дошкільників Т. Поніманська зазначала, що особливістю формування гуманістичної спрямованості особистості є те, що цей процес не можна обмежувати якимись певними формами освітньо-виховної роботи, місцем у режимі дня, тривалістю в часі. Дитина здобуває соціальний досвід постійно, а вихователь має постійно насичувати його відповідним змістом. Майстерність вихователя і полягає в умінні доцільно й адекватно апелювати до почуттів і досвіду дітей, тактовно й делікатно обговорювати з ними питання, що їх хвилюють, ненав'язливо й точно допомагати в ціннісному освоєнні світу людей.

У технологіях виховання людяності дитина є водночас об'єктом і метою виховання та суб'єктом соціально-морального розвитку. Дошкільника потрібно учити розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, зважати на її інтереси. Зв'язок моральних категорій має виступати зримо, бути зрозумілим дошкільникові, інакше актуальною є небезпека морального формалізму. Автор пропонує використовувати ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей. Вони відображають певну життєву проблему, яку дитина могла б осмислити на основі власного досвіду. Серед них: вербальні моральні ситуації,

ігрові та практичні (поведінкові) ситуації, бесіди з досвіду: пізнавального (молодший дошкільний вік) та особистісного (старший дошкільний вік) змісту, розповіді вихователя про своє дитинство, казкові ігрові технології, психотехнології, ігрові вправи, вправи-драматизації.

Поряд із традиційними прийомами ознайомлення зі світом людей (екскурсії, цікаві зустрічі, етичні бесіди, заняття з ознайомлення з довкіллям, спостереження, ігри соціальної тематики, читання художньої літератури тощо), автор пропонує залучати дітей до складання родовідного дерева, розглядання родинних фотографій, ознайомлення з документами, листами, родинними реліквіями. Ефективними також є уроки Добра та Краси, що проводяться за оповіданнями та казками з «Хрестоматії з етики» Василя Сухомлинського, етичними казками [8].

Заслуговують більш широкого використання у процесі формування особистості дошкільника методи педагогічного стимулювання морального вибору дитини, мотивом яких є пізнана та засвоєна цінність іншої людини, прагнення безкорисливо дбати про її потреби, інтереси, яке одночасно є спонукою, стимулом і критерієм оцінки вчинку. Широко використовується у практиці «Метод виховних ситуацій» (І. Бех, С. Карпенчук, В. Кузьменко), який пропонує використовувати виховні та проблемні моральні ситуації як основу морального вибору особистості [2, с. 124].

Наша стаття не претендує на повне висвітлення проблеми використання особистісно орієнтованих освітніх технологій у формуванні особистості дошкільника. Ми розглянули лише теоретичні аспекти означеної проблеми, яка є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Існує нагальна потреба як подальшої розробки, так і впровадження пропонованих науковцями освітніх особистісно орієнтованих технологій, прогресивних зарубіжних технологій розвитку особистості.

Ми впевнені, що рішення проблеми становлення ціннісних орієнтирів розвитку дитини дошкільного віку в сучасному соціопросторі потребує посилення уваги суспільства до якості розвитку дитинства шляхом гуманізації соціокультурного середовища, що сприяє збереженню простору дитячої субкультури, становленню моральних почуттів і ціннісних орієнтирів, опірності до негативних соціальних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; авт. кол-в. // Спецвипуск журналу «Вихователь-методист дошкільного закладу», 2012. – 30 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : «Академвидав», 2009. – 248 с.
3. Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності : [монографія] / [за наук. ред. Т. І. Поніманської, І. М. Дичківської]. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 208 с.
4. Карабаєва І. Лови виховний момент! або Формуємо цінності дошкільника в дитячому садку/ І. Карабаєва // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – № 10. – С. 17-23.
5. Ладивір С. Перші уроки добра / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2008. – № 12. – С. 5-7.
6. Піроженко Т. Особистість дошкільника : перспективи розвитку /

Т. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.

7. Піроженко Т. Становлення ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку / Т. Піроженко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – № 10. – С. 4-7.

8. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3-5.

9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. – У 2 ч. – К. : «МЦФЕР-Україна», 2014.

10. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. – К. : Вид. Дім «Слово», 2016. – 248 с.

sofiahft@mail.ru

Рецензент: д. пед. н., проф. Дороніна Т. О.